

## Културологичните тълкувания на дискурса

*Андрей Рожественский*

*Минно-геоложки университет "Св. Иван Рилски", 1700 София*

**РЕЗЮМЕ:** В доклада се анализира историята на осмислянето на понятието "дискурс" в културологичните теории от последната третина на XX век. При това в доклада се засягат не само философско-културологичните прочити на дискурсивността, но и те се съпоставят с развоя на лингвистичните и неореторическите трактовки. Тези находки се сравняват с подходи на дискурсивната психология и историческата наука. Концептуалните паралели най-напред се вписват в теоретичния контекст, с който е свързан произхода на идеите за дискурс. Но за да се очертае по-ясно приложимостта на понятието за дискурс, в доклада се превеждат негови научно-методологически и естетически употреби. Тъй като те далеч надхвърлят постструктуралистските и постмодернистичните описания, се обосновава връзката за идеите за дискурса с плуралистичните модели на открития културен хоризонт.

### CULTUROLOGICAL INTERPRETATIONS OF DISCOURSE

**ABSTRACT:** The paper analyses the history of the meaning of the term "discourse" in the culturological theories in the last third of 20<sup>th</sup> century. It concerns not only the philosophical and culturological readings of the discourse but compares them to the development of the linguistic and neo-rhetorical interpretations. They are compared to the approaches of discourse psychology and historical science. First of all, the conceptual parallels enter the theoretical context, which is connected to the origin of the ideas about the discourse. The paper discusses some scientific and methodological and esthetical uses of the term discourse to point out its applications. The connection between the ideas about the discourse and pluralistic models of the open cultural horizon is being explained as they exceed the poststructural and postmodernised descriptions.

През последните двадесетина години представата за дискурса в хуманитаристиката стана толкова популярна и насъщна, че дори започна да диктува принципи на тълкуване и да определя предмета на знанието. Дискурсивните измерения се налагат и там, където не се назовават пряко и не влизат в оповестените изследователски цели. Дискурсивният наглед променя методиките на анализа и историзира описанията. Той се отказва от затворени, статични и концептуално предопределени схеми и наблюдава нещата в движение, в ситуации с много изходи. Дискурсивността на подхода предполага контекстуално и вероятно разглеждане, което свързва явленията с невербализуем фон. Нейните неяви въздействия са от най-различен мащаб: те принадлежат на изследователски програми и модели, на интердисциплинарни ракурси и стигат до факти-аномалии, които още нямат комфортно теоретично разрешение. Понеже идеите за дискурса се интерпретират именно от хуманитаристиката, в нея най-явно изпъкват принципни сходства в техния развой. Те позволяват да се предположи равнодействаща, обща насока в културното моделиране. Идеите за дискурсивността се вписват в привични нагласи, но оставят и големи въпросителни – в какви моделни рамки тя остава приложима. Например, откритостта на дискурса означава, че той добива пълния си смисъл отвъд своите граници, в бъдещата си разшифровка и в понататъшното разгръщане на контекста. В частност това означава, че дискурсът е принципно неопределим със средствата само на една научна дисциплина. А понеже той бележи неповторими речеви действия и поднася събитията на речта като витална импровизация, той се превръща в културологичен наглед за житейски отношения.

Теоретичните модели, които изискват представите за дискурса, се превръщат в асиметрични и лишени от център. Те стават безразлични към йерархии, както и към представите за културната изключителност и унитарност. Например дискурсивното препрочитане на етиката в постмодернизма измества акцента от "Аз-а" към "другия" като цел; дискурсивната психология се интересува от мотиви и стимули, извикани от речта; или неореториките търсят стилистичните фигури не в класическия арсенал, а в наслагващи се ефекти от възприятието. Под натиска на идеите за дискурса семиотичните описания се отказват от онтологичния структуризъм, пра-кодове и пра-системи. Ако говорим за философско-културологичните решения, които обобщават аналогите на дискурсивността, то се преосмисля базовата идея за трансцендентния извор на културата. Те не осигуряват аргументи за непоклатими онтологии, но за сметка на това схващат трансцендирането като открито движение, т.е. като надмогване на ограничеността и неуниверсалността на човешките връзки. При това трансцендирането се разбира като собствено културна задача, която има предимно антропологични измерения.

Затова анализът на културата от гледна точка на дискурса постоянно поднася изненади. Но по-важното е, че теориите за дискурса, независимо от своите футуристични заложби, всъщност имат охранителна и ретроспективна задача. Двойствен е самият контекст, в който те избухват днес. Той принадлежи на смяната на културните модели и предизвиква бум на херменевтично претълкуване. А отук – донася хипертрофираните оприличавания с езика в най-различни дялове на хуманитаристиката. Пък и реставрацията на сакралността, на нейните принципи, подтексти и настроения също възкресяват интуиции за творещата роля на Словото. Заложбите на словесността детайлно се

проецират във всеки епизод, даже най-несигурен и случаен. Тъй че дискурсивните аналогии изказват културна необходимост, която може да се окаже преходна, но днес – в никакъв случай не е изчерпана. Понеже нейните обяснения настояват за лингвистичен обрат в социалните науки, науките за езика претендират за основния методологичен принос към интерпретациите на дискурса.

Предисторията на този възглед се свързва с представите за езика като дейност, или с изучаването на говорещия човек в неповторимо социално и психично пространство. Тук се оказват подходите, които странят от еднозначно определяне на последващите речеве актове. Те по-скоро маркират условия, в които появата им ще бъде очаквана и уместна. Великият предтеча на подобни описания е Вилхелм Хумболдт. Неговата антропология на езика изследва изначалната, естествена и стабилизираща форма на културно-етническото обединение – езиковото съобщество. За немския лингвист езиците формират националния характер и са много повече от “инстинкта на интелекта”. Те са самият духовен живот, а тип и функциите на езика са “организмът на духа”<sup>1</sup>. Езиците са различни виждания за света, в които всеки намира точно толкова “свое”, колкото е нужно, за да приеме чуждата мисъл. Те са “йероглифи, в които човек заключва света и своето въображение” по законите на подобие<sup>2</sup>. Но при Хумболдт феноменологията на езика не е самоцелна. Тя дава средства да се обоснове културната пълнота и да се съберат нейните пра-основи. А това е още далеч от целите на дискурса. Но все пак неговата оноματοпоетическа теория за произхода на езика (за развитието чрез звукоподражанието) създава предпоставки за изследването на дискурса като актуализиране на езика в дискретни и винаги уникални актове<sup>3</sup>. Пътят към дискурсивните разбирания, схващащи езика като смисъл – и едновременно като илокутивно и екстралингвистично събитие, е залегнал в културологичния контекст на Хумболдтовите идеи. В работата “За различието на строежа на човешките езици и неговото влияние върху духовното развитие на човечеството” се изказва теза, близка до романтичeskата културна програма: езикът е самозараждаща се и самодвижеща се цялост-енергия. Тя се състои от три компонента: “духът на народа” или идеалната цялост на езика; от външната му (звукова) форма; и вътрешната форма – начинът, по който езиците се съотнасят с характерните значения. У Хуго Щайнтал, с когото е свързана втората фаза на оноματοпоетическата теория, се добавят феноменологичните аргументи за психологичната основа на различни езици и за тяхното спонтанно възникване в игра. Той предлага психологични обяснения за образуване на полисемия и омонимия на думите, а на тази база – и на стилистичните фигури. А техните смислови процеси свежда до метонимия и метафора, както по-късно прави Якобсон. При третия голям адепт на тази теория, Александър Потебня (предложил хипотезата за развоя на езика от поетическото творчество), доводите пряко изразяват културната ситуация и най-вече влиянието на литературата в края на XIX век. За този автор формите на живот и навиците на мисленето са предопределени от качествата на езика. В духа на антропологичните идеи от последната третина на столетието Бодуен дьо Куртене, Фортунатов и Шахматов дават по-експресивни психологически обосновки за езика. Например Бодуен обособява специфичното езиково

мислене. А в него ограничава съзнаваното от по-фундаменталния пласт на безсъзнателното автоматично използване на езиковите елементи. Към езиковите операции или “сили” (акусмати и кинемати, фонемати и морфемати), към развоя на езиковата личност той отнася асоциативните действия: безсъзнателна аперцепция и стремеж към разделяне, безсъзнателна памет и забравя, които качествено определят езиковия строй и състав<sup>4</sup>. Тези идеи обогатяват дейностното разбиране за езика. А феноменологът Густав Шпет в “Естетически фрагменти” показва асоциативното образуване на вътрешната словесна форма в прозаическите видове реч, в нейните логически и реторични варианти. Зоните на дискурсивното могат да се маркират и негативно, като “parole” у следовниците на Сосюр. В своя “Курс по обща лингвистика” той маркира поле, което съществува, но не подлежи на структурален анализ и изпада от схващането за езика “като форма, а не субстанция”. Понеже дискурсивното създава проблеми на “системата” и изисква свободата на синтактичното построение и импровизацията.

Това са важни жалони от предисторията на дискурсивните анализи. Те се натрупват в сравнително-историческото езикознание, но принадлежат и към по-широката проблематика на културния еволюционизъм.

Към втората третина на XX век измеренията на дискурсивността стават интердисциплинарни. Те вече не се вписват в открито организмичния еволюционизъм и предпочитат по-фини мотивировки за своята принадлежност към продължаващата културна парадигма. Те апелират към единството на традицията, към дълбочинните структури – както е у Леви-Строс, Фуко или Лакан. Може би най-влиятелната среда, която на този етап предизвиква теориите за дискурса, дава му име и характерна проблематика, представляват постфройдистките и структуралистките изследвания. По модела на речевия дискурс възникват проксемични, кинетически и иконични дискурсивни описания на културата. Те са силно индивидуализирани и приемат безсъзнателни и непредвидими основания на семиозиса, залагат на конвенционалност и свобода в синтактичното построение. Дискурсивната незавършеност, неуловимост и имагинерност като фундаментални свойства на семиозиса привличат Юлия Кръстева в нейните литературоцентрични описания, повлияни от витгенщайнианството. Жак Лакан свързва с дискурсивното творческата функция на речта. В него е и функцията на символичното, първично спрямо реалното и въобразимото. В дискурса според него означаващото господства над означаваното. Езикът изглежда като мрежа от означаващите, която покрива съвкупността от нещата. “Той вписва действителността в миража на символичното”<sup>5</sup>. Аналогично мислят Делюз и Гватари, отъждествявайки безсъзнателното със самата реалност. Понеже знаците нямат значения, те са за да предизвикват желания. Езикът за тях прилича на жаргон, той е открит и многозначен<sup>6</sup>.

Освен това се появяват дискурсивните описания (например, под перото на дьо Серто), в които следствията разрушават системата<sup>7</sup>, или я показват като деструктивен фантом, както е у Серж Московичи<sup>8</sup>. Тези подходи още отблизо следват лингвистичните интерпретации на дискурса. При все това те предопределят развоя на хуманитарното знание и символното изследване на културата. Още Клод Леви-Строс в “Структура и форма”

говори за променливата, но функционална организация на наративите. Но дори изразът на функциите – тези митеми на квадрат е дискурсивен във всяка дума: в този израз всичко е лексика<sup>9</sup>. А за Клод Бремон дискурсивните инварианти са семиотично интерпретирани постъпки на действащи лица, описвани според тяхната роля<sup>10</sup>.

Обаче идеите за виртуалността на дискурса още нямат замах и обхватна културологична мотивировка, каквато намираме в края на века. Засега те се разсичат на дихотомии, непроницаеми и приблизително формулирани. Типично за ранните нагledi живите прилики с говоренето в тях съседстват със статични семиотични описания. Ето предпочитаните дихотомии: Семиозисът на дискурса се вижда в два ключа – близък към дискурсивната лингвистика и по-широк. Например за Ролан Барт дискурсът е “надфразова езикова единица, обозначаваща всяка специфична езикова дейност”<sup>11</sup>. А за Гремас и Курте той принадлежи и на двете макросемиотики – “света на думите” и “света на природата”<sup>12</sup>, т.е. екстраполира се върху неезикови семантически процеси.

Подобно на философското обединяване на два несъчетаеми модела (класически изразено у Гадамер): еманитане на парадигмата и мултисценарийен открит хоризонт, и тук се примиряват аналогични понятия. Едновременно се приемат езиковата парадигматика (или семиотико-наративната компетентия), трансцендентна спрямо дискурса и способна да поражда неговите форми, и самият дискурс като открит процес и неповторимо въплъщение. Тяхната връзка, обаче, може да се интерпретира по два противоположни начина. Фактът, че “протограматиката” е виртуална, а дискурсът е актуализация, може да се опише като доминиране на дискурса, когато господства говорещият, а първото да се схване като продукт. Но в типичните структуралистски разбирания от тези години управляват тъкмо дълбочинните наративни структури, способни да обяснят и предизвикат развоя на всяко значение. А обединяващото дискурсивно понятие – “наративната перспектива” едновременно се строи като хипотаксична цялост и като логическа верига от наративни програми. Затова семиотичната “същност” на актанта (субекта на изказването), неговият статус и модалности се определят по два начина: според последната реализирана наративна програма и чрез тяхната съвкупност. На своя ред, интересът към социалните роли на дискурса въвежда представата за още две наративни перспективи, много по-необвързани: “перспективата” на изпращача като извор на значения и оценки; и на крайния получател, който ги превръща в дело. Освен това самото понятие “дискурс” се напипва чрез различни дихотомии. Например, Емил Бенвенист отделя “дискурса” от “историческото повествование” (според безличностност или личностност). Жерар Женет отъждествява с дискурса маниера на изказването в противоположност на съдържанието-резултат. За Гремас и повечето семиотици дискурсивното ниво е акт на изказване, а наративът е принцип на негова подредба. Освен това същият Гремас счита за единствено възможна основа на дискурсивните процедури двойствен процес – “включване” и “изключване” (заличаване на референта и отнасяне към него), никога неосъществими докрай. Осъзнаването на дискурсивната огледалност, подвижност и условност принуждава в крайна сметка да се виртуализира самия дискурс. Стига се до признаването на

илизорността на референциите и на акта на говоренето. А понеже трудно уловимата специфика на дискурсивността се вижда в сплавта на изрече и възприятието, високо формализираните анализи на лиежката неореторика подчертават, че реторическата функция на езика е трансцендентна спрямо останалите негови функции. Тя се раздвоява в операциите, привличащи вниманието към съобщението. Реторическият израз се събира от семантични отклонения и автокорекция, или от неочаквано маркирана образна част и смислов инвариант<sup>13</sup>.

Интересно е, че оприличаването със симулакрума става по-настойчиво, когато дискурсите на различни социални дейности престават да се схващат просто по аналогия с езика. Те престават да се различават само по конотации и налагат собствена структурност и специфични значения. Благодарение на техните открити възможности се образува новата интуиция за дискурса. Например щом идеологиите започват да се разглеждат като актуализации на аксиологическите таксономии, те на своя ред се разпадат на социолекти и идиолекти. Първите се схващат като имитации, които се поддържат с препотвърждаване на своите претенции за истинност и изключителност, за атипичност и непротиворечивост. Вторите пък проблематизират самите социолекти. А стилистичното въплъщаване на идеологическия дискурс (както мисли Ролан Барт), или неговата фигуративизация, го превръща в митология. Но така се поставя задачата дискурсивността да се обоснове чрез действието и социалността.

На това се обръща особено внимание в концепциите от 80-те и 90-те години, като дискурсът става по-демиургичен. Оттогава нараства общата и радикална промяна в културния контекст, чрез която започват да се обосновават всички версии на дискурсивността. Представата за виталността на “историческия организъм” отстъпва мястото на идеите за рециклиране и еkleктична реставрация на вече отминалите културни принципи. Тъй като те целят превъплъщение на модела, те имат много силен естетически момент. Моделните значения се събират във виждането за културата като симулакрум. От него и зависят по-нататък прочитите на дискурсивността. Схващанията за симулакрума съвсем изгубват приликата с “образа” и с позитивното подражание в играта, както бе в класическата естетика. Предишната моделна ориентация се превърна в своето знаково алиби и ироническо “копие на сянка”, в празна анаграма и подпис без автор. Както мисли Бодрияр, човекът, приел културната постреалност и “гениалността” на вече бездушния обект, се съблазнява от него и приема неговите правила на играта<sup>14</sup>. Тогава оригинален става не човек, а неговия тезаурус. В този формалистичен контекст историята започва да изглежда като история на метафори, а европейската метафизика изглежда като мощен структурен процес във формата на тропи. Философията се осъзнава като интертекстуална критика на културата и терминологично пренасочване на дискурси. Философската и културологичната работа с текста се съсредоточава в микроанализа, в откриването на “идентичните” смислови ефекти и вживяването в дискурсивната историческа среда. Гледната точка на дискурсивността става градивно условие и задължителна културологична мотивировка на всеки хуманитарен изследователски подход. Той възстановява изгубената текстова среда и естествените някога подтексти на приемственост, не съвпадащи с нашите схеми на

философските традиции, както е в "Средните платоници" на Джон Дилън, интерпретиращи недоизказаното<sup>15</sup>. Дискурсивни стават не само техниките на изследването, но и авторските предпочитания към забуленото, към несходния и екзотичен вътрешен свят, прозираш в историческата археология, както е например в прочутото многократно издание на Филип Ариес и Жорж Дюби "Историята на частния живот"<sup>16</sup>. Тези нагледы се затварят в рамките на микрологиите и отвеждат към откритост без бъдеще и ретроспективност без корени.

Тези културологични влияния на свой ред променят езиковедските разбирания за дискурса. Фундаменталните свойства на дискурса се търсят не просто в стихийната, битова и всекидневна реч (подход, популярен в англосаксонските лингвистични изследвания и в етнометодологията) или в литературата (което се предпочита от френските анализи на речевия дискурс). Универсалните свойства на речевата комуникация се интерпретират от нейния интерференционен модел, чийто основоположник е Херберт Пол Грейс<sup>17</sup>. Този модел е асиметричен и той акцентира върху намеренията, нагласите и мотивите, улавяни в диалога. В интерактивния речев модел на Дебора Шифрин<sup>18</sup> вниманието се съсредоточава върху непреднамерено съобщаемата информация. Теоретичните анализи на интеракционистите работят с текстове, изразяващи непосредствен човешки опит – с текстове, които са исторични на микроравнище<sup>19</sup>. Често това са биографично поднесени ситуации на неравенството и властта. "Историческите детерминизми" в тези анализи старателно се отбягват.

Интерактивните интерпретации на дискурса имат любопитна особеност: те съчетават идеите за речева перспектива с търсене на стационарност, цялост йерархичност на дискурса. Да съберем тези характеристики. В опитните светове на действията дискурсът възниква само в речеви поток, а всички негови изказвания имат смисъл само като част от диалога и в постоянната промяна на контекста<sup>20</sup>. За Рикъор, Лакоф, Джонсон или Мърфи<sup>21</sup> тъкмо в този поток хората създават собствени версии на реалността, които обединяват културните метафори с тяхната променлива интерпретация. Оттук идва и интересът на дискурс-анализите към аргументативните структури във всички типове текстове и видове реч, интересът към доказване на алтернативи. Освен това дискурсивните интерпретации са качествени, те допускат идиографичен подход и могат да се съсредоточават в отделни случаи (макар те и да се тълкуват като фрагменти на езиково сътрудничество). Всеки дискурс едновременно разгръща външния контекст и вътрешните прочити на общуването<sup>22</sup>. А това, което ги обединява, което не се потиска и не се отстранява от контекста, също се схваща като вероятностна величина. То се описва като "пресупозиция" или пропозиционално предразположение на говорещия.

Но на тази база дискурсите се схващат като стабилни и центростремителни единства. Например те се обединяват от социолекти с техните стереотипни нагласи и речници като се адаптират в непротиворечиви системи (подобно напасване на странни идеи и образи към устойчиви предразбирания и нагласи Серж Московичи нарича "анкоринг" – "закотвяне"<sup>23</sup>). Освен това, дискурсът е цялост не само защото представя традицията, културната реалност, но и защото е иконичен и има устойчива

репрезентативна структура<sup>24</sup>. Функционалната организация на езиковите употреби се разработва от Бирмингамската школа на дискурс-анализа, от критическия дискурс-анализ на Тойн ван Дайк и Рут Водак<sup>25</sup>, в теорията на речеви актове на Джон Остин и Джон Роджърс Сърл (Searle) и в реторическата прагматика на Джефри Лич<sup>26</sup>. В тези разработки възниква улегнал теоретичен апарат, който обвързва понятията "експликатура" (допълнителни авторски смисли), "импликатура" (небуквални значения) и "релевантност" на изказванията (мяра на контекстуален ефект и разбираемост). Тези измерения се свързват с "тема" или глобалната организация на дискурса. А той се вижда подреден линейно (или синтагматично) и вертикално, или йерархично, но е винаги подчинен на общите стойности на речевия поток. Тази обща организация възниква във времето. "Темата" започва да се полага от началото на дискурса, което задава контекст и начин на разбиране, тоналност и стил на общуване. В тази връзка лингвистичните подходи открояват в дискурса "фрейм", т.е. когнитивна структура, състояща от "темата"-инвариант и "слотове" или "терминали", които заедно дават само типичното и най-важното в него. Разположена във времето, тази структура представя дискурса като сценарен фрейм, или просто сценарий, т.е. като прогноза за стандартно настъпващи събития. Сценарият е реконструкция, или ситуативен модел на текста, който ние подновяваме, за да продължим интерпретацията. Такава дискурсивна структура се самоорганизира и може да образува още една подредба. Тя се разделя на метакомуникативни актове (дискурс-коментар по повод на самия дискурс) и комуникативни ходове, които насочват речта. Тези концептуални средства ни помагат да наблюдаваме, как дискурсът възниква от виртуални стратегии и моментни, и актуализации на общуването.

Всичките тези подходи създават такъв инструмент за интерпретация, който не обобщава. Той описва своя свят като неспирно изживяване на епизоди. Даже преминаването към метаравнища се поднася в термините на по-сложно гарнираното възприятие и като нова колизия на израза и отклика. За дискурсивната феноменология са естествени свободните (и понякога непредвидими) приплъзвания от високи дискурсивни нива към фрагменти. Тези трактовки описват дискурса като подвижна имитация на непроницаемите масиви на социолекта, тезауруса или речта. Той е реконструкция на тези концепти и тихомълком ни връща към старата връзка между "явление" и "същност". Но той вече не аргументира за нея, а показва нейната избледняла версия.

В задачите на дискурсивните описания съвсем не влиза взаимният генезис на крупните културни модели и на техните жизнени лица. А без това не може да се опише културното трансцендиране. Вярно е, че моделирането на културната откритост сякаш намира паралел в неокончателността на дискурса и като него се разполага само в емпирията. Вярно е също, че дискурсивните изразни средства стигат до съвършена ситуативна имитация. И повече от това – те създават изчистени културни огледала, понеже са максимално свободни от натуралистичния онтологизъм, отвлечен структурализъм и математизираната формалност на теориите за езиковите игри. Идеите за човек, общуващ чрез дискурса, са довели в лингвистиката толкова много интердисциплинарни заемки, че те започнаха да надделяват. Интерпретациите

станаха структурно всеоприличими и неявно културологични. В крайна сметка те образуваха важно звено в равностойката на организмичния културен модел.

Но за да имат бъдеще като инструмент на културното моделиране, дискурсивните измерения би трябвало да закрепват новите културни смисли без да губят своята универсалност. Както всеки културен модел налага своите подобия и се утвърждава чрез тях, така и неговите херменевтични и речеви аналогии би трябвало да съчат единството на културното разгръщане.

## Литература

- Гумбольдт В., *Опыт анализа мексиканского языка* (В: Язык и философия культуры, М., Прогресс, 1985, с. 365).
- Гумбольдт В., *Об изучении языков, или план систематической энциклопедии всех языков* (Пак там, с. 349).
- Рикъор П., *Живата метафора*. С., Касталия, 1994, с. 99.
- Бодуэн де Куртене, *Избранные труды по языкознанию*. т.1-2, т. 1, М., 1963, с. 43.
- Lacan J., *Le séminaire de Jacques Lacan*. Livre III, Paris, 1981, p. 244.
- Deleuze G., Guattari F., *Capitalisme et schizophrénie*, t. 1. *L'Anti-Oedipe*. Paris, 1972, p. 130.
- Серто М., *Изобретяване на всекидневието*. С., ЛИК, 2002, с. 120-129.
- Serge Moscovici, *La machine à faire des dieux*. Paris, Fayard, 1988.
- Леви-Строс К., *Структура и форма* (В: Семиотика, М., Радуга, 1983, с. 426-428).
- Бремон Клод, *Структурное изучение повествовательных текстов после Проппа* (Пак там, с. 429).
- Барт Р., *Разделението на езиците*. С., Наука и изкуство, 1995, с. 132.
- Греймас А. Ж., Ж. Курте, *Семиотика. Объяснительный словарь теории языка* (В: Семиотика, М., Радуга, 1983, с. 487).
- Rhetorique generale par le groupe μ*, Paris, Librairie Larousse, 1970.
- Baudrillard J., *Les stratégies fatales*. Paris, 1985.
- Например, той говори как би могла да влияе устно учение на Платон, анализира различни прочити на иначе еднакъв философски език, степента на търпимост към

догматичното ядро в различни философски школи. (В: Dillon John, *The Middle Platonists. 80 B.C. to 220 A.D.* Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996).

*Histoire de la vie privée*. Paris, Edition du Seuil, 1985-1987.

Грайс Г. П., *Логика и речево общение* (В: Новое в зарубежной лингвистике, вып. 16: Лингвистическая прагматика, М., 1985, с. 217-237).

Schiffrin D., *Approaches to Discours*. Oxford; Cambridge, MA, 1994, p. 398.

Josselson R., Lieblich A., (eds) *The Narrative Study of Lives*. London, 1993

Shotter J., Gergen K. J., *Social construction: Knowledge, self, others, and continuing the conversation*. B: Communication Yearbook. – vol. 17, Thousand Oaks, 1994, p. 14-24.

Рикер П., *Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение* (В: Теория метафоры, М., 1990, с. 416-434); Лакофф Д., Джонсон М., *Метафоры, которыми мы живем* (В: Теория метафоры, М., 1990, с. 387-415); Murfy G., *On Metaphoric Representation* (В: Cognition, vol. 60, 1996, p. 173-204).

Логиката на тези промени се изучава от лингвистичните теории на сменящите се контексти. Виж: Ballmer T. T., *Frames and context structures: A study in procedural context semantics with linguistic application in sentence- and textlinguistics* (В: Zum Thema Sprache und Logik: Ergebnisse einer interdisziplinären Diskussion, Hamburg, 1980, p. 286); Levinson S. C., *Pragmatics*, Cambridge, 1983, p. 276.

По този начин според него се образуват "социални представи" – комплекси от образи, символизиращи комплекси от идеи. Moscovici, S. *The Phenomenon of social representation* (В: Social Representations, Cambridge, 1984, p. 38).

Schiffrin D., *Approaches to Discours*. Oxford; Cambridge, MA, 1994, p. 31, 39-41.

Дейк Т. А. ван, *Принципы критического анализа дискурса*. (В: Перевод и лингвистика текста, М., 1994, с. 169-217); Водак Р., *Язык, дискурс, политика*. Волгоград, 1997.

Остин Дж. Л., *Слово как действие* (В: Новое в зарубежной лингвистике, вып. 17: Теория речевых актов, М., 1986, с. 22-130); Серль Дж. Р., *Что такое речевой акт?* (Пак там, с. 151-169); Leec G. N., *Principles of Pragmatics*, London, 1983.